

**BUYUK BASTAKORLAR IJODIDA OPERA JANRINING O‘RNI (VERDI,
MOTSART VA O‘ZBEK BASTAKORLARI MISOLIDA)**

Sotvoldiyeva Mohlaroyim G‘ayratjon qizi

*Farg‘ona Davlat Universiteti Pedagogika-psixologiya va
san‘atshunoslik fakulteti Vokal san‘ati yo‘nalishi talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada musiqa, adabiyot va sahna san‘atining uzviy uyg‘unligiga asoslangan yirik musiqiy janr hisoblanmish opera haqida so‘z boradi. Unda voqealar orkestr jo‘rligida ijro etiladigan qo‘shiq orqali inson kechinmalari, muhabbat, fojia va qahramonlik kabi mavzular musiqiy obrazlar yordamida yoritiladi. Ushbu janr jahon madaniyatida muhim o‘rin egallab, tomoshabinlarning qalbidan joy egallashi, estetik didini shakllantirishdagi kompozitorlarning buyuk xizmatlari beqiyosligi keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: opera, orkestr, simfoniya, Muxtor Ashrafiy, Juzeppe Verdi, balet, syuita

Аннотация: В этой статье рассматривается опера — крупный музыкальный жанр, основанный на органическом сочетании музыки, литературы и сценического искусства. В опере события выражаются через песни, исполняемые с оркестровым сопровождением, что позволяет через музыкальные образы раскрывать человеческие эмоции, любовь, трагедию и героизм. В статье также подчеркивается значимое место оперы в мировой культуре, её способность трогать сердца зрителей и неоценимый вклад композиторов в формирование эстетического вкуса.

ключевые слова: опера, оркестр, симфония, Мухтар Ашрафи, Джузеппе Верди, балет, сюита.

Annotation: This article discusses opera, a major musical genre based on the organic combination of music, literature, and stage art. In opera, events are expressed through songs performed with orchestral accompaniment, illuminating human emotions, love, tragedy, and heroism through musical imagery. The article also highlights opera's significant place in world culture, its ability to touch the audience's hearts, and the invaluable contributions of composers in shaping aesthetic taste.

Keywords: opera, orchestra, symphony, Mukhtar Ashrafi, Giuseppe Verdi, ballet, suite.

Opera — bu musiqa, sahna san‘ati va adabiyotning o‘zaro uyg‘unlashuvidan vujudga kelgan yirik san‘at turidir. Unda voqealar musiqa, qo‘shiq va orkestr jo‘rligida sahnalashtiriladi. Opera tomoshabinga nafaqat eshitish, balki ko‘rish orqali ham kuchli hissiy ta‘sir ko‘rsatadi. Opera san‘ati XVI asr oxirida Italiyada paydo bo‘lgan. Dastlab u qadimgi yunon dramalarini musiqa orqali qayta jonlantirish maqsadida yaratilgan.

Keyinchalik opera Yevropaning ko‘plab davlatlariga tarqalib, har bir xalq madaniyatiga mos holda rivojlandi. Operada asosan ariyalar, duetlar, xor sahnalari va orkestr uverturalari muhim o‘rin tutadi. Ijrochilar o‘z rollarini jonli ovozda, murakkab vokal texnikalar yordamida ijro etadilar. Opera xonandalari ovoz turlariga ko‘ra soprano, alt, tenor, bariton va bas kabi guruhlarga bo‘linadi. Dunyo opera san’atida Juzeppe Verdi, Wolfgang Amadey Motsart, Pyotr Ilich Chaykovskiy kabi bastakorlar muhim o‘rin egallaydi. O‘zbekistonda esa Mutal Burhonov, Muxtor Ashrafiy, Tolib Sodiqov kabi bastakorlar opera janrining rivojiga katta hissa qo‘shgan. Mashhur o‘zbek operalari qatoriga “Bo‘ron”, “Layli va Majnun”, “Maysaraning ishi” “Gulsara” asarlarini kiritish mumkin. Opera san’ati insonning ichki kechinmalari, muhabbat, sadoqat, vatanparvarlik kabi tuyg‘ularni chuqur ifodalaydi. Shu sababli u bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan va yosh avlodni san’atga oshno etishda muhim rol o‘ynaydi.

Juzeppe Verdi — XIX asrning eng buyuk bastakorlaridan biri, italyan opera san’atining yuksalishida beqiyos hissa qo‘shgan ijodkor hisoblanadi. Uning asarlari nafaqat musiqiy jihatdan mukammal, balki chuqur dramatik mazmuni, insoniy tuyg‘ularni yorqin ifodalashi bilan ham ajralib turadi. Verdi operalari bugungi kunda ham dunyo sahnalarida muntazam ijro etilib kelinmoqda. Juzeppe Fortunino Franchesko Verdi 1813-yil 10-oktabrda Italiyada, Parma yaqinidagi Ronkole qishlog‘ida tug‘ilgan. Uning otasi kichik savdogar bo‘lib, Verdi yoshligidan musiqa bilan qiziq boshlagan. Dastlab u cherkov organchisi yordamida musiqa sirlarini o‘rgandi. Verdi Milandagi musiqa muhitiga kirib kelgach, o‘z bilimini mustaqil ravishda oshirdi. U yoshligida katta qiyinchiliklarni boshdan kechirdi: oilaviy yo‘qotishlar va moddiy muammolar uning hayotida chuqur iz qoldirdi. Shunga qaramay, u ijoddan voz kechmadi. 1842-yilda sahnalashtirilgan “Nabukko” operasi Verdiga katta shuhrat keltirdi. Aynan shu asardan so‘ng u Italiyada va butun Yevropada mashhur bastakorga aylandi. Verdi umrining oxirigacha ijod bilan shug‘ullandi va 1901-yil 27-yanvarda Milanda vafot etdi. Juzeppe Verdi asosan opera janrida ijod qilgan. U hayoti davomida 26 dan ortiq opera yaratgan. Uning operalari inson taqdiri, muhabbat, ozodlik, adolat va fojiaiy kechinmalarni aks ettiradi. Verdi ijodini shartli ravishda uch davrga bo‘lish mumkin:

1. Dastlabki davr operalari	Bu davrga “Nabukko”, “Lombardlar”, “Ernani” kabi asarlar kiradi. Ushbu operalarda vatanparvarlik g‘oyalari va dramatik keskinlik ustun
2. Yetuklik davri operalari	Bu davr Verdi ijodining eng yuksak bosqichi hisoblanadi. “Rigoletto”, “Trubadur”, “Traviata” operalari aynan

	shu davrda yaratilgan. Bu asarlarda musiqiy ifoda yanada chuqurlashib, qahramonlar ruhiy kechinmalari aniq tasvirlangan.
3. So‘nggi davr operalari	Verdi ijodining so‘nggi yillarida “Aida”, “Otello” va “Falstaff” kabi durdona asarlar yaratilgan. Ayniqsa, “Otello” va “Falstaff” Shekspir asarlari asosida yozilgan bo‘lib, bastakorning eng murakkab va mukammal operalari sanaladi.

Juzepppe Verdi opera san‘atini yangi bosqichga olib chiqqan buyuk bastakordir. U musiqani inson qalbi bilan uyg‘unlashtira oldi. Verdi operalari bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan bo‘lib, jahon madaniy merosining ajralmas qismi hisoblanadi.

Volfgang Amadey Motsart 1756-yil 27-yanvarda Zalsburg shahrida tug‘ilgan. U juda yoshligidan musiqa bilan shug‘ullana boshlagan va butun Yevropani kezib, turli musiqa an‘analari bilan tanishgan. Bu holat uning opera ijodiga katta ta’sir ko‘rsatgan. Motsart opera janrida italyancha opera-seriya, opera-buffa, nemischa zingshpil yo‘nalishlarida ijod qilgan. U opera musiqasida kuy va dramatik harakatni bir-biriga uyg‘unlashtirishga erishdi. Motsart hayoti davomida 20 dan ortiq opera yaratgan. Ularning eng mashhurlari quyidagilardir:

Opera nomi	Opera yaratilgan yili	Opera qisqacha mazmuni
“Figaroning uylanishi” (Le nozze di Figaro)	1786-yil	Opera-buffa janrida yozilgan bo‘lib, jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik va insoniy munosabatlar mavzusini kulgili, ammo chuqur mazmunda ochib beradi.
“Don Juan” (Don Giovanni,)	1787-yil	Tragediya va komediyani uyg‘unlashtirgan noyob

		opera. Unda inson axloqi, mas’uliyat va jazolanish g’oyalari ifodalangan.
“Sehrli nay” (Die Zauberflöte,)	1791-yil	Nemis tilida yozilgan zingshpil bo‘lib, ertak, falsafa va ma’rifiy g’oyalar bilan boyitilgan

Motsart operalarida qahramonlarning xarakteri musiqa orqali aniq ochib beriladi. Har bir obraz o‘ziga xos kuy, ritm va ohang orqali ifodalanadi. U orkestrni dramatik jarayonning faol ishtirokchisiga aylantirdi. Shu sababli Motsart operalari nafaqat musiqiy, balki sahnaviy jihatdan ham mukammal hisoblanadi. Wolfgang Amadey Motsart opera san’atida inson ruhiyati va musiqiy ifodaning yuksak uyg‘unligini yaratgan buyuk bastakordir.

Jahon teatrlarida haligacha ijro etilayotgan ushbu operalar inson qalblariga ma’naviy ozuqa sifatida, yosh avlodni ma’naviy jihatdan tarbiyalashda muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek o‘zbek operalari ham ana shunday ahamiyat kasb etadi. O‘zbek opera san’atida yaratilgan ilk asar “Bo‘ron” operasidir. Opera 1939-yil Muxtor Ashrafiy va Sergey Vasilenkolar tomonidan yaratilgan. Operaning libretto muallifi Komil Yashin. “Bo‘ron” operasi o‘zbek xalq musiqasi an’analari va Yevropa opera shakllarini birlashtirgan bo‘lib, milliy opera san’atining boshlanish nuqtasi hisoblanadi.

Muxtor Ashrafiy to‘liq ismi — Muxtor Ashrafiy Qori-Yoqubov 1912-yil 11-iyunda Toshkent shahrida tavallud topgan. O‘zbek professional musiqa san’atining asoschilaridan biri, taniqli bastakor, dirijyor va jamoat arbobidir. U o‘zbek opera va balet san’atining shakllanishi va rivojiga beqiyos hissa qo‘shgan. M.Ashrafiy O‘zbekiston xalq artisti, SSSR xalq artisti unvonlariga sazovor bo‘lgan. Muxtor Ashrafiy dastlab Toshkentdagi musiqa muhitida tahsil olgan. Keyinchalik u Moskva konservatoriyasida bilimini oshirib, Yevropa professional musiqa an’analari bilan chuqur tanishdi. U O‘zbekistonda opera va balet teatrining tashkil etilishi va rivojlanishida faol ishtirok etdi. M.Ashrafiy uzoq yillar davomida O‘zbekiston opera va balet teatrida bosh dirijyor bo‘lib ishlagan. Muxtor Ashrafiy ijodi rang-barang bo‘lib, u opera, balet, simfonik asarlar va sahna musiqalari yaratgan. “Bo‘ron” — birinchi o‘zbek operasi S. Vasilenko bilan hamkorlikda “Dilorom” operasi “Sevgi tumori” baleti “Rustam” baleti Simfonik syuitalar va orkestr asarlaridir. Uning asarlarida o‘zbek xalq kuy va maqomlari professional simfonik uslub bilan uyg‘unlashgan. Muxtor Ashrafiy o‘zbek musiqa san’atida chuqur iz qoldirgan buyuk ijodkor bo‘lib, uning

merosi bugungi kunda ham o‘rganilmoqda va ijro etilmoqda. U yaratgan asarlar milliy madaniyatimizning bebaho boyligidir.

Tolib Sodiqov — o‘zbek professional musiqa san’atining shakllanishida muhim o‘rin tutgan bastakor, pedagog va jamoat arbobi. U milliy kuy-ohanglarni Yevropa kompozitorlik an’analari bilan uyg‘unlashtirib, ayniqsa opera janrining rivojiga katta hissa qo‘shgan. Dastlab an’anaviy o‘zbek musiqasi muhitida kamol topgan, keyinchalik professional musiqa ta’limi olgan. O‘zbekiston musiqa madaniyatini rivojlantirishda faol ishtirok etgan, yosh bastakorlar uchun ustoz bo‘lgan. Mehnatlari uchun davlat mukofotlari bilan taqdirlangan, O‘zbekiston xalq artisti unvoniga sazovor bo‘lgan. Tolib Sodiqov o‘zbek operasining ilk namunalarini yaratishda yetakchi bastakorlardan bo‘lib, ko‘plab asarlarini hamkorlikda yozgan. Uning operalarida: xalq qo‘shiqlari va maqom ohanglari, milliy qahramonlar va ijtimoiy mavzular, dramatik rivoj va yevropacha orkestrlashtirish uyg‘unlashadi. “Gulsara” R. Gliyer va V. Uspenskiy bilan hamkorlikda milliy opera maktabining shakllanishida katta ahamiyatga ega bo‘lgan asar; unda xalq kuylaridan ijodiy foydalanilgan. “Qasos” — dramatik syujetli opera bo‘lib, insoniy kechinmalar va ijtimoiy ziddiyatlar musiqiy ifodasini topgan.

Opera san’ati insonning ichki kechinmalari, muhabbat, sadoqat, vatanparvarlik kabi tuyg‘ularni chuqur ifodalaydi. Shu sababli u bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan va yosh avlodni san’atga oshno etishda muhim rol o‘ynaydi. Xulosa qilib aytganda, opera — bu yuksak did, mahorat va ijod mahsuli bo‘lib, jahon madaniyatining bebaho xazinasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O.Raufov. *Jahon musiqa tarixi*. Toshkent. O‘qituvchi nashriyoti, 2004-yil.
2. N.Karimov. *Musiqa tarixi (G‘arbiy Yevropa musiqasi)*. Toshkent. Fan nashriyoti, 2007-yil.
3. M.Yusupova. *Opera san’ati tarixi*. Toshkent. Musiqqa nashriyoti, 2010-yil.
4. A.Abduqodirov. *Jahon bastakorlari hayoti va ijodi*. Toshkent. Sharq nashriyoti, 2012-yil.
5. Wikipedia ensiklopediyasi. *Giuseppe Verdi* maqolasi.